

És este már halott volt. Micsoda megkapó kép. A halál már fogja a kezét, de nem akarja, hogy otthon nyugtalankodjanak miatta. Küldi hát a hazájába a kedves hírt, hogy: hamarosan hazakerül. Hősiesség és gyengédség egymás mellett. Meghalni tudás és bensőséges szeretet.

Az áttüzesített magyar lélek: a hősiesség, diadalmas és legyőzhetetlen lélek. És millió és millió ilyen magyar lelken keresztül jön majd el és bizonyos, hogy eljön egykor: a nemzet feltámadása.

Böszörményi Jenő.

A békési pásztorok élete a XVIII. században.

„100 vonás forint, 25 köből buza az öreg debreceni vékával, 25 köből árpa, 16 szekér széna, akár 8 forint, akár egy öllő sertés, egy mázsa só, vaj és méz két-két pint, faggyú 30 font, egy veder túró. Ordinarium stolare: keresztelés 1 máriás, praedicatiós halottul 3 máriás. Tüzifa elegendő. Egy nyilas tengeri, buza, dinnye, len, kender-szántás. Fűtő minden ágytul 2—2 kéve nád“.

Ez volt a fizetése és jövedelme annak a Szikszai Györgynek, akinek a nevét 1774-ben a békési református egyház halottainak könyvében találjuk feljegyezve. Abban a könyvben, melyet 1773 január elsején ő maga kezdett vezetni. Addig nem volt anyakönyv, vagy ha volt is, a sok viszontagság között elkallódott.

Szikszai György öreg tiszteletes úr, akit az Isten 75 éves korában szólított magához, nem igen kapott hivatalosan rubrikázott anyakönyvi lapokat a felettes hatóságától, de volt annyi tapasztalata, hogy tudta mit írjon ezekbe a könyvekbe. Egy pár szóval úgy elintézte a születés, halál, vagy esküvő kérdését, hogy a személyazonosság megállapítása nem igen hagyott kétséget. Csak két bejegyzést említek:

„Április 3. Hégy István, részeges ember. Középidéjű“. „Június 14. Gonosz természetű juhász Kónya János“.

Mind a két feljegyzés maga helyett beszél. De az utóbbi megérdemli, hogy vele behatóbban foglalkozzunk s beletekintsünk nemcsak a Kónya János, hanem a többi gonosz természetű juhász életébe is. Nagytiszteletű uram csak a juhász Kónya Jánost bélyegezte meg örök időkre, pedig alig pár évvel később, 1782-ben már „a mindenféle pásztorok megzabolázásáról s a henye élethez szokott fel s alá járó betyárokról s egyéb gonosztevőkről“ szól a rendelet. Már pedig a pásztorélet addig volt igazán szabad, ameddig a pásztor bérét nem a megye szabta meg a limitációban, öltözetét, cifrázkodását nem korlátozta a currens levélben foglalt rendelet.

Addig volt irigyelt élet, míg a vásárokon is a szabad mezei vi-

selemben mutogathatta magát. Bár a rendeletekkel teleirt carrens levelek tönkretették a pásztorélet romantikáját, de ezereleke tilalmukkal fenntartották mindenféle huncutságának emlékét.

Beesületes ember neve ritkán került a köröző levelek közé. Az efelől csak a nagyon nagy urak találtak ott helyet, azok is leginkább csak a haláluk után. Akkor se mindig olyan társaságban, amelyben életükben is jól érezhették volna magukat.

Azok az emberek, akiknek neve százszámra porolódik a sárguló írások kriptájában, kevés kivétellel olyanok, akiknek a törvénnyel gyűlt meg a baja. S ha a maga idejében átokkal ejtették is ki a nevét s ha kézrekerült a szél hordta is el a haját, a róla szóló pontos leírással hálára kötelezte a mai kor ethnografusát, aki a jelen sivarvásári hivalkodása elől hozza menekül, ha igazán népies viseletet akar szemlélni. A sok száz körözött közt a természet szabad fia, a pásztorember fordul elő legtöbbször. Nézzünk néhány ilyen személyes leírását, vagy személybeli leírást:

„Táncos Ferkó 20 esztendő legény. Kondás módra viseli magát. Setétkék nadrágja, sárga széles zsinórra, rövid szegett kankója és kondások módja szerint való szüre vagyon“.

„Csordás György kanász, sárga haját nagy csimbókra viseli“.

„Nagy András, hosszú fürtű viselt szűrben, kinek az ujja be vagyon kötve, zsiros kis ködmönben és fekete süvegben csákó nélkül, kinek az alja háromrendűen cérnával megvagyon tűzve. Jó dudás“.

„Erdódi József, pásztorbéli szolgálatokra adta magát; öreg feje szűr, széles szíjjas kötővel, új fekete sarkantyús csizma, új vászon ing, hasonló lábbravaló, fekete csákós süveg“.

„Csikós bojtár, ruházata nagy karimájú kerek kalap, hol szűr, hol kifordított bunda, rövid ing, bőv gatyá“.

„Sónkolyos János kanász, vállig érő hajú, néha csomóba is köti haját, sötétkék bugyogós nadrág, néha bő cifra s kötögetett gatyá, bocskort visel, széles szíjra és kanászosan feltekeri a lábszárára, különben a viselete nem igen kanászos; fátyol nyakkendő a cifrán kivarrrva és piros pántlikával beszegve, néha kék posztó lajbit is visel, az ingbe cifrán kivarrott részt; kötöt, mely 7—8—9—10 ágú is és a végén rojt van, a gatyakötésig leér, a lajbiján kívül viseli, a lajbit csak alól gombolja be“.

„Gulyás ember, haját a fején környös körül lelógva viselte, ing, gatyá, gömbölyű kalap, öreg szűr, bocskor a viselete“.

„Juhász bojtár, gesztenye színű hajú, aztat gombra kétfelé viseli, feketéskék nadrág, öreg szűr, flanel lajbi, fekete galanggal beszegett kalap, bocskor“.

„Mihály nevű sertéshajtó; sárgás haját két gombra szokta viselni; fekete lengyel süvegben jár, sípkája is vagyon és öreg szüre“.

„Szabó Mihály, kanász, haját elől rácosan fonva szokta viselni, kalap, fehér lajbi, bő gatyá, csizma“.

„Kopasz István, kanász, válláig érő hajú, hosszú kanász szűr, vörös posztó lajbi, kerek kis kalap vagy rajta“.

„Balog János, vagy másként amint neveztetett Kiss erős magyarosan, pásztormódjára felöltözve“.

A currens levelek eme sokszor szűkszavú feljegyzéseiből magunk elé állíthatjuk a 18.-ik század mindenféle fajtájú pásztoremberét abban a köntösben, amelyben a békési határt is róta, hol a szárazon, hol a rétes vizeken, nádasok közt.

Más volt akkor a világ. Kezeim közt van egy 1793-ból való térképe a megyének; világosan mutatja, hogy a ma tanyákkal teleszórt, buzatáblákat rengető területen alig van olyan rész, amely ne víz-állásos lett volna s még ha száraz volt is, inkább legelőnek, mint szántóföldnek használták. Ennyi legelő mellett könnyen megérthető, hogy a megyét lakó 69.598 léleknek 40.150 szarvasmarhája, 42.536 juha és 19.986 lova volt. Ennyi állat mellé valóban szükség volt a pásztorokra, vagy ahogy a currens mondják, a pásztoros emberekre.

Ebből a sok állatból mindenféle területre jutott. Korán tavasszal, mikor a füvek zöldülni kezdtek, mindenütt volt legelni való. De mikor a nyári meleg napok bekövetkeztek, odahúzódtak az állattal, ahol a mocsaras, vizes föld zölden tartotta a réteket. S ha amazon a területen csak a folyton ólalkodó tolvajok és farkasok ellen kellett védeni az állatokat, emitt vigyázni kellett arra is, hogy a vízbe, vagy kotuba bele ne fulladjanak.

Hogy ez az eset is megtörtént s ilyenkor számadásra vonták a juhászt, bizonyítja a vésztői tanács előtt folyt perekről szóló jegyzőkönyv, ahol 1844-ből az alábbi bejegyzés olvasható:

„Popovits Demeternek a mult ősszel két birkaürüje a kotuba beledöglőlvén, kéri a juhász által megtéríteni kárát. Végzés: Mint-hogy a juhász a nyájtól messzire leült és S. Nagy István és Szabó Sándor kutyái a nyájra rászaladván riasztották meg a nyáját, melynek következtében szaladt kotusirjába a két ürü, egyik ürüt, vagy annak 10 vf. árát tartozik a nyáját messzihagyó juhász megfizetni, a másik ürüt pedig a két kutya két gazdája, minthogy pedig ezen utóbbi ürünek húsból és bőrből Popovits Demeter négy forintot árult, mindegyik kutya gazdája 3 vft lesz köteles fizetni“.

A farkasok pusztításáról is beszélnek a jegyzőkönyvek. 1746 március 20.-án a békési tanács előtt Gellai Balog István pörét tárgyalták, aki Nagy János tinóját azért „fogta el“, mert pásztorsága idején egyik sertését megölte a farkas. Fábíán Ferenc tanúsága szerint csak „egy pár botskornyi bőr maradt meg rajta“.

Mint ebből is látható, a pásztoremberek foglalkozása nem volt felelőség nélkül való. Természetes, hogy anyagi boldogulásukról igyekeztek maguk is gondoskodni, ha nem is mindig törvényes alapon. A törvényes járandóságot a megye limitálta.

Az első ilyen bérmegállapítás 1752-ből maradt ránk a békési

currens levelekben. Eszerint minden pásztornak (a currensiek szerint: kanász pásztor, gulyás pásztor, pásztoros ember, sertés pásztor, marha pásztor) esztendeje Szt. György napján kezdődött. Erre az egész esztendőre a következő bért kapta:

„Feles marha mellett lévő öreg *Gulyásnak* egész ruha és 20 frt készpénz. Bojtárjának egész ruha és 8 frt. készpénz. Ha pedig a gulyás marhaszámra alkuszik, léssen fizetése minden marhátul ott, ahol álló, vagy folyóvízből itat 3 kr., ahol a kútból itat és vizet húz 4 kr. Ezenkívül minden két öreg marhátul egy kenyér fog adatni.

Ménes pásztornak feles ló mellett egész ruha és 20 frt. készpénz. Kevesebb ló mellett egész ruhája és 18 frt. Bojtárnak egész ruha és 8 frt. Azhol pedig a ménesekben ló számra fizetnek egy pár lótul 9 kr. és egy kenyér adassék. *Első csikós* mellett lévő első *Göblyösnek* Holnap számra léssen fizetése 3 frt. Második göblyösnek 2 frt. 30 kr. Harmadiknak vagy szénásoknak 2 frt.

Nyári juhásznak 100 juhtól hasonlóképen 2 bárány és fél gúnya, úgy mind a két félének 10 juhtól egy kenyér. *Fejős juhásznak* akár vasárnapi tej, nadrág, szűr és botoskor, vagy pedig helyetté 10 frt. *Kos pásztornak* minden kostul 3 kr. Ezenkívül minden kostul egy kenyér.

Mezei *kondásnak* öreg szűr, kankó, salavári, Pluder, két pár fehérruha, süveg, bőrkapeza, elegendő botoskor, ezenkívül 4 frt. *Csürhe kondásnak* (egyik szegedi jegyzőkönyv szerint: „az ifjú sertések őrizője, vagyis tsürhész“) egész ruha és készpénz 3 frt. Kevesebb disznó mellett lévő kondásnak egész ruha és készpénz 1 frt. 30 kr. Alábbvalónak egész ruha és 1 frt.“

Ez a limitáció olyan közmegelegedésre intézte el a béreket, hogy újabbat csak 1791-ben adtak ki. Ez az újabb megállapítás nagyobb körültekintéssel készült s úgy látszik a szerzett tapasztalatokat is figyelembe vette.

„Az olyatén gulyásoknak és csikósoknak, aki folyó vizen itat, egy darab szarvasmarhátul vagy lótul legyen 3 polturája és 3 darabra egy kenyere. Aki pedig kutakon itat, annak legyen egy darabtól 3 garasa és két darabtól egy kenyere, két tavalyi borjút vagy csikót egy darabnak számlálván. E mellett minden gulyásnak és csikósoknak bakancsra vagy bocskorra egy öreg számú marha bőr adassék. Bejáró tehén csorda pásztornak minden darabtól két petákja, vagy 1 petákja és sor szerint való tartása. Borjú pásztornak minden darabtól legyen 1 petákja. Ezen fizetésbe pedig tartozni fognak a pásztorok elegendő bojtárokat felfogadni. Amely helységben pedig annyi számú ló nem találtatik, amelyből a feljebb említett rendelkezés szerint a csikósoknak elegendő élelem ki nem telnék, legyen a csikósoknak a fent jegyzett kenyéren és bőron felül 34 frt.

A fejős juhásznak 6—6 véka búzája, egy pár bakancsa, egy pár bocskora, tartása és minden héten egy napra teje. Nyájjuhásznak akár nyáron, akár télen minden darabtól 1 polturája ruhára és 6 pár

bocskora, emellett tartására minden 10-től egy kenyér és 20-tól egy font szalonnája. Kos pásztornak minden darabtól egy garasa és ket-tőtől egy kenyere, idei báránytól egy polturája és 10-től egy kenyere.

Számadó kanásznak készpénzül 20 frt., 6 pár bocskora és tartása, minden héten két kenyér és egy font szalonna. Mindennap bejáró csürhész kanásznak minden darabtól egy garasa, sor szerint való tartása és átaljába 3 pár bocskora“.

Az utolsó megállapítás 1807-ből maradt meg a currensekben. Ez a megállapítás már egyenesen „pásztorbér“ gyűjtőnév alá foglalja az angáriákat. A bérek a következők:

„Ökör csordásnak, aki kúton itat 1 ökörtől 15 kr. és 3-tól egy kenyér, aki kúton nem itat 1 ökörtől 9 kr. és 3-tól egy kenyér.

Gulyásnak 1 marhától 6 kr. és négytől egy kenyér. Csikósnak 1 lótol 10 kr. és 3-tól egy kenyér. Tehén csordásnak egy tehéntől 6 kr., négy itze buza, négytől egy kenyér és egy fejés tej, vacsora nem adódik, Borjú csordásnak 4 borjútól 1 véka buza és egy sor tej, de kenyér nem adódik.

Fejős juhásznak 8 bárány, 6 véka buza, vasárnapi tej, 1 pár csizma és egy pár bocskor.

Nyáj-juhásznak Demeter napig a négyétől a juhnak 2 kr. vagy 60-tól egy bárány, a báránytól egy poltura, 10 öreg juhtól egy kenyér, 20 báránytól egy kenyér. Őszi időre vagy télre minden juhtól egy poltura, vagy 100 öreg juhtól egy bárány, 15 juhtól egy kenyér.

Kos pásztornak minden öreg kostól 3 kr. A báránytól 1 poltura, 5 öreg kostól 1 kenyér, 10 báránytól egy kenyér“.

Emellett a fizetés mellett meg lehetett ugyan élni szárazon, mert a mindennapi legszükségesebb kitélt belőle. Ennivaló pedig ott, ahol száz meg ezer számra legelészett a lábasjóság, mindig csak került. Természetesen a húsételhez juthattak legkönnyebben, hogy aztán ez honnan és hogyan került bográcsba, az a pásztor dolga volt. Azt úgysis hiába firtatta a vármegye. „Megdöglött, oszt, megdöglött“.

Elég is lett volna ez a fizetség, ha csak kenyéren és vízen éltek volna. De a szétszórt pusztai csárdák, be-becsalogatták a pásztoros embereket s ha pénzüik nem volt a mulatásra, kifutotta az árát egyegy eltűnt állat. Ki kereste ennek a nyomát.

Ha a csárda messzi volt, az a ló baja volt, nem a pásztoré. Lovat pedig régebben mindenféle pásztor tartott. A nyereg felszerelésére kiváló gondot fordítottak, amint egy elveszett nyereg leírása mutatja: „csontoskerületű, egészen katona formára felállított, sebesi pokrotzal s tarka vásári nyeregtakaróval ellátott“ nyergeket szerettek. Ugylátszik a sok kóborlás, mulatás, verekedés s a nem mindig józan állapotban elkövetett útonállás szigorú intézkedésre készítette a vármegyét. 1748-ban találkozunk az első szigorú rendelettel, amely a pásztorokról szól:

„A pásztoroknak lovat maguk körül sem gazdájukét, sem magukét tartani, lovuk elvesztése alatt, szabad semmiképen sem lészen,

tsikósokon és göblyösökön kívül, kiknek egy nyerges lovat, amely nem a pásztoré, hanem a gazdájé lészen, minden előadható szükségre egy-egy farka ló vagy ökör mellett tartani megengedettik. Minden akármely néven nevezendő pásztorok és szolgák maguknál írva conventiót tartsanak, különben találatván mint csavargók azonnal fogattassanak s tömlőceztessenek. Mindezen pásztoroknál, ha valamely fegyver, flinta, tudniillik pisztoly, kard, úgy tsákány, fejsze és akármely nevezeten lévő hasonló fegyveres eszközök a pásztorbeli boton kívül találatnak, személy válogatás nélkül vetettesenek el.

Ugylátszik a pásztorbeli boton kívül nagy előszeretettel ragaszkodtak az öldöklő fegyverekhez. Süveges József kondás mint „elillantott“ ember is fel volt szerelve ilyesfélyel. „Szűr és ujjas lajbi, az alatt tarka zsinóros kék lajbi, bocskor, vállán széles szíjj, balta és két mordály“-lyal lépett el.

Dé a kiadott szigorú rendelkezés nem lehetett valami nagy hatással. Nehéz volt a szabad élethez szokott embereket hivatalos rendhez szoktatni. Rend volt ugyan kint a pusztán is de az nem hasonlított ahoz, amit a megye urai kívántak. A község, a megye darabszámra követelte a másra bízott állatot. A pásztor pedig úgy gondolta, hogy a hatalmas Isten csak jobban tud a csillagnyájára vigyázni, mégis sok megszalad belőle. A lábasjózszágból is sok megszaladt, sok megdöglött, Pedig dehogy . . . dehogy. Ha a puli beszélhetett volna, majd tudott volna beszélni a neki dobált finom csontokról, amelyről lekerült húsok a pásztorok lakomáján tűntek el a gyomrok fenekén, a bőre meg a cifra nyeregszerszám díszéül szolgált. De hát a puli azért puli, hogy esze is legyen hozzá, mert az ő mestersége se csak olyan akármilyen, rákell arra is születni, mint a pásztor-ságra. Ha már büntárs lett a puli, csendesen hallgatott, legfeljebb a szájaszélét nyalogatta. A lábasjózszág pedig sohase került elő.

De ami sok, az sok. A megye rendet akart s 1782-ben hozzá is kezdett a rendesináláshoz. Kiadott egy 31 pontból álló rendeletet. Annyi pontja volt mint az Aranybullának, de nem jogokat adott, vagy erősített meg, de elvette a pásztoroknak minden szokás szentesítette képzelt jogát s spanyolcsizmába szorította a csizmás, bőr kapeás, bocskoros szabad pásztoros embert.

(Folytatjuk.)

Banner János.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Rovásírás Kalocsán?

Hogy a székelyek a többi magyarétól különböző betűkkel, azaz rovásírással éltek, arról Kézai mestertől kezdve Túrócín, Bonfinin, Oláh Miklóson, Verancsics Antalón, Szamosközin keresztül, a följegyzéseknek tekintélyes sora tanuskodik. Azonkívül néhány fölirat s számtalan irodalmi emlék azt is tanusítja, hogy a rovásírás iránt a laikusok érdeklő-